

УДК 37.03:303.746.1

Сергій СЕРДЮК,

Адміністрація Державної прикордонної служби України, м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ НАДІЙНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ- ПРИКОРДОННИКІВ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

Стаття присвячена обґрунтуванню особливостей формування професійної надійності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі фахової підготовки. Автор вказує на різноманітність наукових підходів щодо трактування поняття “професійної надійності”. Звертається увага на відмінність вияву професійної надійності фахівців у типових та екстремальних умовах. Особливості формування професійної надійності майбутніх офіцерів-прикордонників зумовлені екстремальним характером їх професійної діяльності.

Ключові слова: професійна надійність, майбутні офіцери-прикордонники, екстремальні умови, професійна діяльність, фахова підготовка.

Постановка проблеми у загальному вигляді. У Стратегії розвитку Державної прикордонної служби України (далі – ДПСУ), схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2015 року № 1189-р, вказується на необхідність підвищення рівня боєздатності органів ДПСУ та їх готовності до виконання завдань із захисту державного кордону. Це обумовлено тією воєнно-політичною ситуацією, яка склалася на сході країни, появою нових загроз прикордонній безпеці. Відтак, актуальною є підготовка висококваліфікованих офі-

© Сердюк С.

церських кадрів, здатних виконувати оперативно-службові завдання в будь-яких, у тому числі екстремальних умовах. Від сформованості професійної надійності офіцерів-прикордонників залежить значною мірою успіх їх професійної діяльності загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опирається автор. Теоретичну основу нашого дослідження складають праці Л. Балабанової, А. Берга, В. Бодрова, А. Губинського, Ю. Добромиського, В. Небиліцина, А. Піскопеля та ін.

Питання надійності діяльності представників різних професій в останні роки є в центрі уваги науковців, зокрема: щодо психологічного забезпечення професійної та функціональної надійності фахівців снайперських груп спеціальних підрозділів МВС України (С. Лебедева); впливу професійної надійності на рівень бойової підготовки військовослужбовців (В. Сідаш), методик професійної підготовки курсантів до діяльності в екстремальних умовах (О. Селезньов), формування професійної надійності авіаційних фахівців (Г. Лещенко), формування професійної надійності майбутніх офіцерів-прикордонників як педагогічної умови їх деонтологічної підготовки (В. Гащук) тощо. Але у дослідженнях, які проводились, у прямій постановці не вивчалась проблема формування професійної надійності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі фахової підготовки.

Метою статті є обґрунтування особливостей формування професійної надійності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі фахової підготовки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Науковці зазначають, що фахова підготовка майбутніх офіцерів-прикордонників, діяльність яких пов'язана з роботою в екстремальних умовах, окрім оволодіння системою професійних знань, умінь і навичок, повинна обов'язково включати процес формування професійної надійності. Недооцінка цієї складової підготовки фахівця у подальшому може призвести до неспроможності виконання ним професійних обов'язків за посадою в певних (екстремальних) умовах, незважаючи на проходження пси-

хологічного відбору, на отримані знання, уміння та навички [1, с. 248–249].

Оскільки надійність діяльності є не тільки показником її результативності, а й фактором, що впливає на її організацію та режим, дослідження професійної надійності є актуальним в площині освітнього процесу вищого навчального закладу прикордонного відомства.

Розуміння проблеми формування професійної надійності майбутніх офіцерів-прикордонників потребує проведення аналізу понять “надійність”, “професія”, “професійна надійність”, “надійний”, “ефективність” та характеристики широкого спектра понять сфери фахової підготовки. Професійна надійність змістовно включає поняття “професія” і “надійність”, проте не означає їх суму, передбачає нове смислове значення зі специфічною гносеологічною та світоглядною функціями.

У Сучасному тлумачному словнику української мови подано таке визначення поняття “надійний” – який викликає цілковиту довіру, який відповідає своєму призначенню; перевірений [2, с. 505]. Професійний – пов’язаний із професією [2, с. 736].

Дослідники по-різному підходять до розуміння поняття “професійна надійність”. Так, у працях М. Бутовського прослідковується чітке розуміння надійності солдата як якості особистості, що виражається у дотриманні певних правил, норм, моральності поведінки тощо. Говорячи про відбір молодших офіцерів, автор виділяє два критерії: надійність і розвиток. При цьому пріоритет надається надійності, яка складається, на думку М. Бутовського, з моральності та старанності [3, с. 39].

Зазначимо, що деякі вчені поняття “професійна надійність” отожднюють з поняттям “ефективність діяльності”, тобто зі здатністю людини вирішувати покладені на неї завдання своєчасно і точно протягом заданого часу з мінімальними витратами сил, засобів, енергії і ресурсів. Критеріями її ефективності при цьому визначаються: своєчасність – виконання поставленого перед людиною завдання у відведений для цього термін часу; точність (безпомилковість) – здатність вирішувати поставлене завдання без помилок, оптимально чи в межах

встановлених відхилень; надійність – збереження здатності вирішувати поставлене завдання точно і своєчасно протягом заданого часу (робочого циклу, робочого дня, в особливих ситуаціях тощо); витрата ресурсів – кількість енергії (фізичної, психічної), що витрачається людиною в процесі трудової діяльності, а також швидкість відновлення її вихідного рівня працездатності [4, с. 5].

Проведений аналіз літератури за визначенням поняття надійності виявив три підходи до даної проблеми. Це: психофізіологічний підхід (Л. Балабанова [5]), генетичний підхід (Б. Астаф'єв [6]); особистісний підхід (В. Мерлін [7]).

Відомо, що професійна діяльність – це складне багатозначне утворення. Інтегруючим компонентом, що забезпечує її активність, є суб'єкт праці, що здійснює взаємодію всіх інших компонентів, з урахуванням різноманіття ознак тих, що відображають її специфіку.

Оскільки надійність діяльності є не тільки показником її результативності, а й фактором, що впливає на її організацію та режим, дослідження професійної надійності є актуальним в площині освітнього процесу вищого навчального закладу прикордонного відомства.

Професійна діяльність офіцера-прикордонника включає в себе перевірку документів, огляд транспортних засобів і вантажів, контроль режиму державного кордону, режиму в пунктах пропуску і прикордонного режиму, моніторинг державного кордону і прикордонної інфраструктури, пошуково-слідопитні дії, фізичну охорону кордону. В особливий період – це також застосування прикордонних нарядів під час пошуку порушників та розвідувально-диверсійних груп противника, несення служби на блокпостах, на контрольних пунктах в'їзду-виїзду, влаштування засідки, проведення розвідувально-пошукових дій в різних умовах. Досить часто ці умови є екстремальними [1]. Розглядаючи професійну діяльність прикордонників, Д. Єрмоєнко відносить її до екстремальних видів діяльності. Автор пропонує проводити цілеспрямовані заходи щодо підтримки та відновлення психологічної стійкості прикордонників, оскільки саме психологічну стійкість він відносить до тих якостей, які забезпечують професійну надійність прикордонників [8, с. 67].

Надійна професійна діяльність фахівця у типових умовах ще не гарантує її надійності у незвичайних, зокрема екстремальних умовах, які певною мірою характерні майже для усіх видів сучасної професійної діяльності. Професійна діяльність у типових і надзвичайних умовах має певні специфічні особливості, що впливають на її ефективність. В. Корнецьук пов'язує це з тим, що у звичайних умовах діяльності домінуючий мотив підвищує працездатність, а у надзвичайній – може звузити сприйняття й спотворити оцінку справжньої загрози [9, с. 13–19]. Тому дослідження професійної надійності майбутнього офіцера-прикордонника передбачає спостереження за його діями як у звичайних, типових умовах діяльності, так і в нетипових для нього умовах, оскільки у звичайній професійній діяльності усталений стереотип як основа автоматизованих навичок сприяє легкості виконання операцій [7, с. 5–82], а в екстремальній ситуації він гальмує прийняття правильного рішення, перешкоджає усвідомленню нової інформації.

Ми поділяємо точку зору вчених, що професійна надійність у правоохоронній діяльності є інтегральною якісною характеристикою властивостей особистості, що відображає її здібність до здійснення професійної діяльності. Як детермінанти, що обумовлюють професійну надійність фахівця, виділяють дві категорії факторів: об'єктивні – умови та засоби праці, особливості організації трудового процесу; суб'єктивні – вияви індивідуально-психологічних особливостей людини та її професійно важливих якостей [10]. Водночас, сутність професійної надійності правоохоронної діяльності полягає, на думку Д. Малеева, в організації елементів правоохоронної діяльності як особливого виду професійної діяльності; в адаптації правоохоронної діяльності особистості до умов соціального середовища; у здійсненні регуляторної функції в даних умовах; у досягненні заданого результату правоохоронної діяльності [10]. Такий підхід урахувався нами при створенні моделі формування професійної надійності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі фахової підготовки.

Важливо зазначити, що у психолого-педагогічній літературі поняття “професійна надійність” досить часто ототожнюється з ефективністю діяльності людини, тобто зі “здатністю вирішувати покла-

дені на неї завдання своєчасно і точно протягом заданого часу (надійно) і з мінімальними витратами сил, засобів, енергії і матеріалів” [5]. Тобто професійну надійність майбутнього офіцера-прикордонника можна трактувати як його здатність ефективно здійснювати оперативно-службову діяльність (працездатність) за будь-яких умов.

Як свідчать праці Л. Балабанової, до виявів працездатності людини належить стійкість до стресу [5, с. 95]. Здатність людини опиратися стресу, на думку вченої, включає здатність бути в гущі подій; розуміння того, що впливати необхідно на те, на що можна впливати; здатність до виклику або до прийняття ризику.

Як відомо, освіта, вища військова освіта, як і будь-яка інша складна система, може нормально функціонувати та розвиватися лише на основі певних правил, з-поміж яких обирається один з багатьох можливих варіантів поведінки того або іншого суб'єкта. Задля регулювання поведінки майбутнього офіцера-прикордонника робиться певний акцент на правила поведінки, котрі орієнтують на досягнення тієї чи іншої мети, тобто на якісне виконання завдань оперативно-службової діяльності. Професійну надійність майбутніх офіцерів-прикордонників ми визначаємо з точки зору професійної необхідності й актуальності.

З огляду на це особливості формування надійності майбутніх офіцерів-прикордонників обґрунтовуємо у аспекті регуляції поведінки курсанта шляхом її оцінки відповідно до таких категорій, як професійний обов'язок, совість, гідність, честь, репутація, відповідальність, працездатність, уміння володіти професійною таємницею, психологічна стійкість тощо. Так, основними рисами професійного обов'язку є такі: має об'єктивну і суб'єктивну сторони; визначається взаємодією норм правових та моральних, оскільки перші регулюють зовнішню форму поведінки, а норми моралі – її внутрішнє усвідомлення; не завжди відповідає посадовим обов'язкам; передбачає самодисципліну. Совість є внутрішнім усвідомленням морального обов'язку і відповідальності перед суспільством, що потребує самоконтролю, виконання норм особистої і службової поведінки. Гідність – це внутрішня самооцінка курсантом власних якостей, здібностей, світогляду, власного

“я”. Честь – це громадська і власна оцінка особи, міра соціальних і професійних якостей курсанта. Репутація (від лат. – обмірковувати, міркування) означає загальну думку про чиїсь достоїнства або недоліки.

За результатами аналізу наукової літератури [1; 4; 7–9] вважаємо, що формування професійної надійності в процесі фахової підготовки – це цілеспрямований і організований процес впливу на особистість майбутніх офіцерів-прикордонників з метою формування необхідних якостей особистості відповідно до вимог оперативно-службової діяльності. Цей процес відбувається за певних педагогічних умов.

Висновки. Отже, на підставі вивчення наукової літератури, проведеного опитування та з урахуванням специфіки оперативно-службової діяльності майбутніх офіцерів-прикордонників ми доходимо висновку, що формування професійної надійності майбутніх офіцерів-прикордонників доцільно розглядати як складову їх фахової підготовки.

Перспективними напрямками дослідження окресленої проблеми є такі: обґрунтування структури професійної надійності майбутніх офіцерів-прикордонників, чинників впливу на її формування, урахування екстремальних, психологічних, вікових, гендерних та інших факторів на процес формування професійної надійності фахівців.

Список використаної літератури

1. Гащук В. А. До питання забезпечення професійної надійності майбутніх офіцерів-прикордонників як педагогічної умови їх деонтологічної підготовки / В. А. Гащук // Освітньо-наукове забезпечення діяльності правоохоронних органів і військових формувань України : тези VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції (Хмельницький, 10 грудня 2015 р.) / Нац. академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького. – Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2015. – С. 248–249.
2. Сучасний тлумачний словник української мови : 100 00 слів / за заг. ред. В. В. Дубічинського. – Х. : Школа, 2009. – 1008 с.
3. Бутовский Н. Д. Воспитательные задачи командира роты / Н. Д. Бутовский // Военный сборник. – 1884. – № 12. – С. 22–62.

4. Прохоров А. И. Анализ и учет факторов, влияющих на эффективность деятельности человека-оператора / А. И. Прохоров, Р. Э. Эльбур. – Рига : Рига, 1974. – 105 с.
5. Балабанова Л. М. Феномен стрессостійкості як фактор забезпечення ефективності та надійності службової діяльності / Л. М. Балабанова // Актуальні проблеми сучасної психології та педагогіки вищих навчальних закладів МВС України : матеріали науково-практичної конференції (Харків, 19 листопада 2010 р.). – Х. : ХНУВС, 2010. – С. 93–96.
6. Астафьев Б. А. Введение в учение о генетическом единстве мира / Б. А. Астафьев. – М. – Севастополь : КАНОН, 2013. – 232 с.
7. Мерлин В. С. Лекции по психологии мотивов человека / В. С. Мерлин. – Пермь, 1971. – 120 с.
8. Єрьоменко Д. Проблема психологічної стійкості прикордонників у сучасних умовах / Д. Єрьоменко // Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. праць. – Вип. 723 : Педагогіка та психологія. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2014. – С. 67–72.
9. Корнещук В. В. Нетипові ситуації професійної діяльності та її надійність / В. Корнещук // Вісник Черкаського університету. Серія : Педагогічні науки. – Черкаси, 2008. – Вип. 120. – С. 13–19.
10. Малеев Д. Сутність професійної надійності у діяльності особистості працівника ОВС / Д. Малеев // Проблеми екстремальної та кризової психології. – 2010. – Вип. 7.

Рецензент – доктор педагогічних наук, доцент Мірошніченко В. І.

Стаття надійшла до редакції 2.12.2016.

Сердюк С. Особенности формирования профессиональной надежности будущих офицеров-пограничников в процессе профессиональной подготовки

Статья посвящена обоснованию особенностей формирования профессиональной надежности будущих офицеров-пограничников в процессе профессиональной подготовки.

Автор указывает на разнообразии научных подходов к трактовке понятия “профессиональной надежности”. Обращается внимание на различия в проявлениях профессиональной надежности специалистов в типичных и экстремальных условиях. Особенности формиро-

вания профессиональной надежности будущих офицеров-пограничников обусловленные экстремальным характером их профессиональной деятельности.

Формирование профессиональной надежности в процессе профессиональной подготовки определяется как целенаправленный и организованный процесс воздействия на личность будущих офицеров-пограничников с целью формирования необходимых качеств личности в соответствии с требованиями оперативно-служебной деятельности.

Ключевые слова: *профессиональная надежность, будущие офицеры-пограничники, экстремальные условия, профессиональная деятельность, профессиональная подготовка.*

Serdyuk S. Peculiarities of forming professional reliability of future officers-border guards in the professional training

The article is devoted to substantiation features of forming professional reliability of future officers-guards during training.

Professional reliability of the future border guard officer is treated as its ability to effectively implement the operational activity (performance) under any circumstances.

The author points to the diversity of scientific approaches to the interpretation of the term “occupational safety”, including the fact that some authors identify professional reliability with efficiency activity. The author notes that the underestimation of this component of training, as the formation of his professional reliability in the future may lead to failure in his professional capacity as ex officio members.

Because of reliability is not only an indicator of its effectiveness, but also factor in its organization and mode of professional reliability research is relevant in the plane of the educational process of higher educational institution border agency. Attention is drawn to the difference between the manifestation of professional reliability of specialists in the typical and extreme conditions. Peculiarities of forming professional reliability of future officers, border guards due to the extreme nature of their profession.

Formation of professional reliability in the professional training is defined as the deliberate and organized process of influence on the personality of the future officers of border guards in order to create the necessary personality traits accordance with operational performance.

Features of formation of the reliability of future officers-border aspect to justify the regulation of behavior by its cadet evaluation according to categories such as professional duty, conscience, dignity, honor, reputation, responsibility, hard work, self-control professional secrecy, psychological stability and so on.

Keywords: *professional reliability, future officers, border guards, extreme conditions, professional activities, professional training.*